
SPECII DE SPAȚII MINORE

Transformări ale „spațiilor minore” în locuințele bucureștene de la finalul secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului al XX-lea

SPECIES OF MINOR SPACES

Transformations of Minor Spaces in Bucharest Residences at the End of the 19th Century and the Early Decades of the 20th Century

Zenaida FLOREA

zenaida.elena.florea@gmail.com

Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”, București, RO
“Ion Mincu” University of Architecture and Urban Planning Bucharest, RO

Rezumat

Lucrarea își propune să cerceteze atât capacitatea transformatoare, cât și perseverența intrigantă a spațiilor minore din locuințele bucureștene de la finalul secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului al XX-lea. Perioada de studiu marchează evoluția locuinței urbane sub influența modelelor occidentale și a căutării naționale, până în momentul centralizării procesului. Dacă exteriorul clădirii, sensibil la evoluția stilurilor, este partea cea mai dinamică a arhitecturii, configurația planimetrică, nevoile locuitorilor și organizarea funcțională se modifică mai lent, necesitând un interval considerabil pentru ca posibilele alterări să poată fi observate. Schimbările semnificative din perioadă în ceea ce privește diversitatea tipologică a locuinței determină o transformare a spațiilor minore. Pe de-o parte, acestea alcătuiesc spațiul necesar pentru o bună funcționare a locuinței, iar pe de altă parte, interferează cu fondul neregulat al orașului, fiind situate „în spate”, în locurile propice negocierii. Dimensiunea lor aformală permite eliberarea camerelor majore, supuse

Abstract

This paper aims to investigate both the transformative capacity and the intriguing persistence of minor spaces within Bucharest dwellings from the late 19th century to the early decades of the 20th century. The studied period marks the evolution of urban housing under the dual influence of Western models and national aspirations, up to the moment when the process became centralized. While the exterior of the building, sensitive to the evolution of stylistic trends, may be considered the most dynamic component of architecture, the planimetric configuration, inhabitants' requirements, and functional organization evolve more slowly, requiring a significant span of time before potential alterations become noticeable. The notable shifts in housing typologies during this period trigger transformations in minor spaces. On the one hand, these secondary spaces support the proper functioning of the dwelling, on the other, they interact with the city's irregular fabric, typically located “in the back,” in areas conducive to spatial negotiation. Their a-formal dimension

idealurilor stilistice arhitecturale și exigenței străzii. În timp ce spațiile minore asimilează cele dintâi ultimele dotări, adăpostesc aparatura casnică nouă și echipamente tehnice necesare vieții domestice moderne, prezența lor în locuințe pe parcursul deceniilor rămâne sub semnul mărturiei tăcute a ierarhizării sociale.

În această lucrare vom explora două dintre „speciile” spațiilor minore: circulația verticală cu accesul secundar și camerele destinate locuirii personalului domestic. Transformările și modul în care acestea interferează cu noile tipologii de locuințe, dar și dinamica societății în schimbare față de necesitatea protocolului în cadrul domestic vor fi interogate prin prezentarea caracteristicilor acestora folosind drept resurse planuri, regulamente de construcție ale orașului, articole specializate sau anunțuri din presa vremii.

Cuvinte-cheie: spații minore, urban, locuire, camere, camere de serviciu, transformare.

Specii de spații minore. Începuturi

Organizarea spațiului domestic și a vieții de familie ca proiect arhitectural, odată cu apariția noilor roluri și ritualuri domestice, conduce la o separare clară a funcțiilor și la o ierarhizare spațială riguroasă (Aureli & Giudici, 2016). Determinarea caracterului fiecărei camere generează, inevitabil, apariția și proliferarea spațiului minor, din ce în ce mai complex, adaptat unor nevoi specifice.

Sfârșitul secolului al XIX-lea este marcat în București de influența franceză și de reperul parizian ca model al orașului (Fezi, 2012), care este preluat rapid atât în instrumentele administrative precum regulamentele de construcție ale orașului (Lascu, 2025), cât și în stilul de viață al societății: de la viața publică, până la intimitatea

enables the release of major rooms, which are subjected to architectural stylistic ideals and the exigencies of the street. While minor spaces are the first to incorporate the latest domestic innovations, housing new appliances and technical systems essential for modern life, their continued presence over the decades silently bears witness to enduring social hierarchies within the home.

This paper will explore two “species” of minor spaces: vertical circulation with secondary access and rooms intended for domestic staff accommodation. Their transformation and the ways in which they interact with emerging housing typologies, as well as with shifting societal expectations regarding domestic protocol, will be examined through the analysis of their characteristics, drawing on architectural plans, municipal building regulations, specialist publications, and period advertisements.

Keywords: minor spaces, urban, dwellings, rooms, service rooms, transformation.

Species of Minor spaces. Beginnings

The organization of domestic space and family life as an architectural project, shaped by the emergence of new domestic roles and rituals, leads to a clear separation of functions and a rigorous spatial hierarchy (Aureli & Giudici, 2016). The definition of each room’s character inevitably generates the emergence and proliferation of the minor space, gradually becoming more complex and tailored to specific needs.

In the Bucharest context, the late nineteenth century is marked by French influence and by the Parisian model as a reference for urban form (Fezi, 2012). This model was rapidly adopted both in administrative instruments such as the city’s building regulations (Lascu, 2025), and in the lifestyle of society at large, from public life to the

vieții de familie, inclusiv felul de a locui. În 1892 se pun bazele școlii de arhitectură românești, instituție autonomă din 1904 - Școala Superioară de Arhitectură -, care se conformează modelului École des Beaux-Arts din Paris și a influenței academismului francez (Zahariade & Criticos, 2007).

Locuința asimilează rapid noua modă, tot mai mulți comanditari privați preferă modelul academismului francez (chiar înaintea comenzii publice) apelând la arhitecți și meșteri pentru punerea în practică. Caracterul locuinței devine unul de reprezentare iar alcătuirea planimetrică se bazează pe principii clare de ierarhizare în acord cu axele de compoziție. Deși momentul academismului francez este înlocuit de cel neoromânesc și ulterior de cel modernist, importul cultural și adaptarea modelului original este un specific local (Machedon & Scoffham, 1999). Aceste alegeri stilistice, lucrează în esență cu aceleași modalități de compunere eclectică. Spațiile minore relevă standarde ale societății pentru o bună locuire urbană, confirmând o continuitate și o adaptabilitate față de modelele.

Negocierea cu limitele parcelelor neregulate ale unui oraș „spontan” (Fezi, 2006, p. 50), precum Bucureștiul, determină modificări și diluări neașteptate în organizarea spațiului interior. Acestea sunt rezultatul grefării modernității pe o cultură profund balcanico-bizantină. Bucureștiul devine el însuși un „spațiu minor” în raport cu modelul său occidental, în special cel parizian. Astfel, modelul de locuire este fie distorsionat, fie imitat superficial, fără acces direct la sursele originale, ceea ce implică în mod firesc transformări funcționale și spațiale locale (Florea, 2024).

Odată cu modernizarea societății, noua unitate a familiei burgheze influențează configurarea locuinței. Apariția

intimacy of the family, including modes of dwelling. In 1892, the foundations of the Romanian school of architecture were established, and in 1904, it became an autonomous institution, the Higher School of Architecture, aligning itself with the model of the École des Beaux-Arts in Paris and the broader influence of French academicism (Zahariade & Criticos, 2007).

The dwelling rapidly assimilates the new fashion, as an increasing number of private patrons begin to favour the model of French academicism, often even preceding public commissions, by engaging architects and craftsmen to implement it. The character of the house becomes one of representation, and its planimetric composition is based on clear hierarchical principles, aligned with axes of composition. Although the period of French academicism is later succeeded by the Neo-Romanian style and subsequently by modernism, the cultural import and local adaptation of the original model constitute a distinct feature of the local architectural culture (Machedon & Scoffham, 1999). These stylistic choices operate, in essence, through the same logics of eclectic composition. Minor spaces reflect the societal standards for proper urban dwelling, confirming both continuity and adaptability in relation to established models.

The negotiation with the irregular boundaries of plots in a “spontaneous” city, such as Bucharest (Fezi, 2006, p. 50), leads to unexpected modifications and dilutions in the organisation of interior space. These are the result of modernity being grafted onto a deeply Balkan-Byzantine cultural foundation. Bucharest itself becomes a “minor space” in relation to its Western model, particularly the Parisian one. Thus, the housing model is either distorted or superficially imitated, lacking direct access to original sources, which naturally generates specific local spatial and functional transformations (Florea, 2024).

As society modernizes, the evolving structure of the bourgeois family begins to shape the configuration of the

saloanelor, încăperi ce sunt orientate către stradă, definește caracterul public al locuinței: acolo sunt primiți oaspeții iar regulile de comportament sunt atribuite unei etichete anume de la care nu se face rabat (Scurtu, 2001). Un sistem complex și controlat de camere este dezvoltat în relație cu ideea de intimitate și, cu precădere, de servicii a căror prezență, atât de necesară, trebuie să fie cât mai ascunsă privirii.

Prezența personalului domestic și a spațiilor aferente constituie un indicator esențial al statutului social al proprietarului, conducând fie la un aparat domestic extrem de complex, compus din multiple spații secundare, fie la o versiune comprimată a acestuia, în care anexele sunt reduse la o singură încăpere. Tipologia cea mai longevivă în țesutul urban bucureștean de la sfârșitul secolului al XIX-lea până în primele decenii ale secolului XX este casa „vagon”, asociată micii burghezii – membri ai clasei de mijloc, meșteșugari sau întreprinzători. Aceasta este configurată cu un plan simplu, accesul realizându-se central, în general cu trei încăperi principale, la care se adaugă, în adâncimea parcelei, bucătării, șoproane, spații de depozitare sau latrine. Mari industriași sau proprietari agricoli locuiesc, în schimb, în vile urbane, organizate cu un circuit secundar de circulație și cu un sistem extins de spații anexe: camere pentru personal, zone pentru prepararea hranei, spații de servicii, garaje și adăposturi pentru vehicule. În mod similar, proprietarii cu profesii liberale locuiesc în vile urbane de o mai mare rafinare, prevăzute cu birouri, biblioteci sau săli de recepție, deservite de personal dedicat. O variație a acestora este palatul urban, destinat unor proprietari cu funcții politice sau administrative, unde gradul de reprezentativitate este mai ridicat, iar aparatul secundar este, implicit, mai complex.

Conacul urban, specific aristocrației locale, mai ales în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, este caracterizat de o suprafață extinsă a locuinței și a grădinii, iar spațiile

dwelling. The emergence of salons, rooms oriented towards the street, defines the public character of the home, as these spaces are where guests are received and where codes of conduct are governed by a specific etiquette that allows for no deviation (Scurtu, 2001). A complex and carefully regulated system of rooms is developed in relation to the growing notion of intimacy and, in particular, to the presence of domestic services, which, although essential, must remain as concealed as possible from view.

The presence of domestic staff and the associated spaces represents a key indicator of the owner's social status, leading either to an elaborate domestic apparatus composed of multiple secondary spaces or to a condensed version of it, in which service functions are reduced to a single room. The most enduring typology in Bucharest's urban fabric, from the end of the nineteenth century to the early decades of the twentieth, is the “wagon house”, typically associated with the petty bourgeoisie, including members of the middle class, artisans, or small entrepreneurs. This house type is organized with a simple layout, accessed through a central entrance, generally consisting of three main rooms, to which are added kitchens, sheds, storage areas, or latrines located deeper within the plot. By contrast, major industrialists or agricultural landowners inhabit urban villas, arranged with a secondary circulation system and an extended suite of service spaces, including staff quarters, food preparation areas, utility rooms, garages, and spaces for vehicles. Similarly, owners with liberal professions live in more refined urban villas, which include studies, libraries, or reception rooms attended by dedicated staff. A variation of this model is the urban palace, typically owned by individuals in political or administrative positions, where the level of representativeness is significantly higher and, accordingly, the secondary apparatus is more complex.

The urban manor, characteristic of the local aristocracy, especially in the last decades of the nineteenth century, is distinguished by a generous surface area of both the

minore sunt frecvent amplasate la demisol, mansardă sau în corpuri separate, cum este cazul bucătăriilor, grajdurilor sau garajelor.

Imobilul de raport de mici dimensiuni se dezvoltă după 1925, în paralel cu diversificarea vilelor urbane, devenind locuințe pentru funcționari publici sau profesioniști liberali. Spre sfârșitul anilor 1930 apar imobilele de raport de mari dimensiuni, cu apartamente standardizate, destinate clasei mijlocii emergente – familii tinere, cu nevoi spațiale reduse, dar interesate de poziționarea centrală a locuinței. În aceste imobile, camerele pentru personalul domestic sunt standardizate și comunică între ele, de regulă, prin intermediul cursivelor, scărilor secundare sau al lifturilor de serviciu.

În mod convențional, interiorul locuinței este asociat cu ocupația permanentă a femeii: saloanele sunt decorate și mobilate cu atenție de către doamne, iar spațiile minore sunt locuite și folosite de personalul domestic – în proporție covârșitoare, femei (Constantinescu & Petrovici, 1936). Dacă zona formală a casei este tratată estetic într-un mod conservator, spațiile de serviciu devin tot mai specializate, reflectând noile aspirații sociale și standardele de confort. Acestea sunt echipate cu cele mai recente dotări tehnologice și finisate cu materiale moderne, menite să răspundă cerințelor tot mai stricte privind igiena locuinței.

În această cercetare, folosim termenul de „spații minore” pentru a desemna acele zone ale interiorului locuinței asociate unei minorități – fie personalului domestic, fie femeilor în cazul locuințelor modeste. Termenul este unul propriu, introdus în cadrul unei cercetări doctorale mai ample, și își are originea în logica planimetrică a compoziției arhitecturale și a ierarhizării spațiale, conform tradiției École des Beaux-Arts, care distinge între spații majore și spații minore în funcție de statutul social al utilizatorilor acestora.

residence and the garden. Minor spaces are often located in the basement, attic, or in detached structures, as is the case with kitchens, stables, or garages.

Small-sized tenement buildings developed after 1925, in parallel with the diversification of urban villas, becoming homes for civil servants or liberal professionals. Towards the end of the 1930s, large-sized tenement buildings appeared, with standardized apartments, intended for the emerging middle class – young families, with reduced spatial needs, but interested in the central positioning of the home. In these buildings, the rooms for domestic staff were standardized and communicated with each other, usually by means of corridors, secondary staircases or service elevators.

Conventionally, the interior of the dwelling is associated with the permanent occupation of women: salons are carefully decorated and furnished by the ladies, while the minor spaces are inhabited and utilized by domestic staff – predominantly women (Constantinescu & Petrovici, 1936). Whereas the formal areas of the house are treated aesthetically in a conservative manner, the service spaces become increasingly specialized, reflecting new social aspirations and standards of comfort. These spaces are equipped with the latest technological amenities and finished with modern materials intended to meet increasingly stringent hygiene requirements within the home.

In this study, the term “minor spaces” is used to designate those areas within the interior of the dwelling associated with a minority – either the domestic staff or women in the case of modest households. This is a proprietary term, introduced within the framework of a broader doctoral research, and it originates from the planimetric logic of architectural composition and spatial hierarchy, following the tradition of the École des Beaux-Arts, which distinguishes between major and minor spaces based on the social status of their users.

Spațiile minore sunt compuse din mai multe categorii, tipuri sau forme de încăperi, pe care, în mod deliberat, le vom denumi în continuare „specii”. Această alegere terminologică reflectă intenția de a ne distanța de conceptele de „matriță” sau „model”, acestea fiind prin excelență în afara unor rigori formale anume. Acest termen va fi folosit în sensul lui Georges Perec în *Species of Spaces and Other Pieces* (Perec, 2008/1974.), făcând referire la forme spațiale ce se definesc prin uzul și percepția locuitorilor, mai degrabă decât prin categorii stilistice sau arhitecturale convenționale.

Metodologie

Organizarea interioară a încăperilor în baza funcțiilor este, așa cum aflăm de la Georges Perec în *Species of Spaces and Other Pieces*, bazată pe un criteriu aleatoriu – stabilit de arhitect: secvențe de activități desfășurate pe timpul zilei sau pe timpul nopții (Perec, 2008/1974). Acest criteriu poate fi înlocuit cu oricare alt criteriu ordonator, precum simțurile sau zilele săptămânii în organizarea spațiului. Vom alege, în cadrul articolului, drept criteriu durata de timp a folosirii acestor încăperi de către personalul domestic, cele mai semnificative fiind aparatul de circulație cu acces secundar și camerele destinate locuirii personalului domestic. Pe lângă acestea, alte specii ar putea fi camerele utilizate de aceștia, precum camerele de depozitare și cele de curățenie (spălătorie, călcatorie, debara, cămară), aparatul de servire a mesei (oficiul, bucătăria și sufrageria la sfârșitul secolului al XIX-lea), camerele de locuire aferente transportului (pentru locuirea șoferului sau vizitiului).

Camerele, în esență aceleași, suferă alterări și transformări lente, specializări și dispariții determinate de noi tipologii de locuire, de constrângeri economice, precum condensarea pe verticală, dar și de preferințe specifice epocii și clientelei private, care adoptă cu frivolitate modele stilistice locale sau globale. Tocmai de aceea, studiul vizează o perioadă extinsă, de la începutul

Minor spaces comprise several categories, types, or forms of rooms, which we will deliberately refer to as “species.” This terminological choice reflects an intention to distance ourselves from the notions of “template” or “model,” as these spaces are, by nature, outside of strictly defined formal constraints. This term is employed in the sense used by Georges Perec in *Species of Spaces and Other Pieces* (Perec, 2008/1974), referring to spatial forms defined by the use and perception of inhabitants rather than by conventional stylistic or architectural classifications.

Methodology

The interior organization of rooms based on their functions is, as Georges Perec notes in *Species of Spaces and Other Pieces*, grounded in an arbitrary criterion - defined by architects - namely, the sequence of activities taking place during the day or night (Perec, 2008/1974). This criterion can be replaced with any other organizing principle, such as the senses or the days of the week, in structuring spatial arrangements. For the purposes of this article, the selected criterion will be the duration of time these rooms are used by domestic staff, the most significant being the circulation system with secondary access and the rooms designated for domestic servants' accommodation. In addition to these, other spatial species may include rooms used by the staff such as storage and maintenance spaces (laundry, ironing room, closet, pantry), the service apparatus for dining (the scullery, kitchen, and dining room at the end of the nineteenth century), or residential quarters associated with transport (for the chauffeur or coachman).

The rooms, while essentially the same, undergo slow transformations, specializations, and eventual disappearances brought about by new patterns of domestic life, economic constraints such as vertical densification, and aesthetic preferences specific to the era and private clientele, who often adopt local or global stylistic models with a degree of frivolity. For this reason, the study

secolului al XIX-lea până în primele decenii ale secolului al XX-lea. Speciile de spații ce fac obiectul studiului de față vor fi caracterizate prin: suma încăperilor sau a spațiilor posibile care le definesc, terminologia uzuală, localizarea, suprafețele și dimensiunile generice, echiparea, mobilarea și utilizările, iluminarea, aspectul, precum și interferența cu spațiile adiacente. Scopul acestei descrieri detaliate este identificarea transformărilor acestor spații pe parcursul perioadei studiate.

Principalul instrument de studiu este planul, esențial pentru identificarea și caracterizarea spațiului minor din punct de vedere spațial. Sursa principală o reprezintă revistele de specialitate ale vremii, în cadrul cărora sunt identificate mai multe imobile de locuit, însoțite de un suport grafic cuprinzător, dar și articole dedicate conformării locuirii și organizării spațiului interior. În completare, alte surse pot fi utilizate, precum monografiile sau cercetarea personală de arhivă. Pentru o caracterizare cât mai cuprinzătoare, vom apela la un cumul de surse primare de analiză, precum anunțuri imobiliare din epocă și regulamentele de construcție ale perioadei. Prin această metodă mixtă vom încerca o caracterizare cât mai completă, evitând astfel pericolul unei perspective unice.

Studiul de față nu pretinde a fi exhaustiv și nu generalizează asupra întregului spațiu minor locativ din perioada studiată. Rezultatele studiului se limitează strict la locuințele analizate, precum și la cumularea unor aspecte privind caracteristicile acestora, având drept sursă planurile locuințelor și descrierile spațiului surprinse prin intermediul instrumentelor enumerate anterior. Totodată, își asumă aprofundarea a doar două specii de spații dintre cele posibile, respectiv aparatul de acces și de circulație secundar și spațiul destinat locuirii personalului domestic.

encompasses an extended historical period, from the beginning of the nineteenth century to the early decades of the twentieth century. The spatial species examined in this study are known for: the number of rooms or possible spaces that define them, the commonly used terminology, location, general surface areas and dimensions, equipment, furnishing and usage, lighting, appearance, as well as their interaction with adjacent spaces. The purpose of this detailed description is to identify the transformations these spaces underwent throughout the studied period.

The main research tool is the architectural plan, which is essential for identifying and characterizing minor space from a spatial perspective. The primary source consists of contemporary architectural journals, which feature several residential buildings accompanied by comprehensive graphic documentation, as well as articles dedicated to domestic spatial arrangements and interior design. Complementary sources include architectural monographs and personal archival research. To ensure a more comprehensive characterization, the study will draw upon a combination of primary sources such as historical real estate advertisements and building regulations from the period. This mixed-method approach aims to provide as complete a depiction as possible, thereby avoiding the limitations of a single interpretative lens.

This study does not claim to be exhaustive and does not aim to generalize about the entirety of minor domestic spaces during the investigated period. The results are strictly limited to the dwellings analyzed, as well as to the aggregation of certain aspects concerning their characteristics, based on floor plans and spatial descriptions gathered through the aforementioned research tools. At the same time, the study focuses on an in-depth examination of only two spatial species among those possible: the secondary access and circulation apparatus, and the space designated for domestic staff accommodation.

Locuințele prezentate în cadrul revistelor de arhitectură omit planul subsolului sau al mansardei, zone în care spațiile minore se localizează adeseori, spațiile minore fiind menționate mai degrabă ca echipamente. Descrierile și articolele referitoare la organizarea locuințelor din revistele de specialitate, dar chiar și textul anunțurilor imobiliare din presa de mare tiraj a vremii omit descrierea spațiului minor. Acesta este considerat un spațiu rezidual, lipsit de rigoare și intenție arhitecturală, iar din punct de vedere locativ are o valoare redusă, fiind privit mai degrabă ca o adăugire a încăperilor principale.

Deși un studiu dedicat în mod specific spațiului minor nu a constituit până acum subiectul unei cercetări anterioare, tema locuirii urbane privilegiate din București, precum și cea a clasei de mijloc, este abordată tangențial în mai multe lucrări, care vor servi prezentului studiu drept cadru teoretic și resursă documentară, în special prin prisma planurilor de locuințe puse la dispoziție. Locuința urbană bucureșteană din secolul al XIX-lea a fost tratată în cadrul capitolului „Programe arhitecturale specifice” (Mucenic, 1997), care oferă o descriere intimă a casei de locuit și o clasificare a acesteia în tipologii, cu referințe utile privind evoluția spațiului minor, relevante pentru studiul de față, precum transformarea galeriei în coridor. O arhivă de planuri ale locuințelor bucureștene, atât cele publicate în lucrarea menționată, cât și cele din arhiva personală a Cezarei Mucenic, constituie un material de studiu esențial pentru perioada acoperită, începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea. Contextul perioadei interbelice, apariția modernismului românesc și a pionierilor acestuia (Lascau et al., 2019), precum și abordarea unor tipologii de locuire precum vila urbană și clădirea de apartamente, sunt studiate în paralel cu lucrări de referință din istoria arhitecturii românești (Ionescu, 1982; Curinschi Vorona, 1981). Mai recent, studii asupra parcelărilor urbane (Voinea, 2018) și asupra locuințelor ieftine (Voinea & Calotă, 2021) interoghează prezența spațiilor minore și în afara spațiului locativ destinat unei clase sociale privilegiate.

Dwellings presented in architectural journals frequently omit the basement or attic floor plans, areas where minor spaces are often situated, treating such spaces more as technical elements than as architectural components. Descriptions and articles concerning domestic organization in architectural periodicals, as well as the main body of real estate advertisements published in the widely circulated press of the time, tend to disregard the minor space altogether. It is generally regarded as residual space, lacking architectural intention and formal rigor, and, from a residential perspective, it holds diminished value, being considered merely an ancillary feature of the main rooms.

Although a study specifically dedicated to minor spaces has not previously been undertaken, the subject of privileged urban housing in Bucharest, as well as that of the middle class, has been addressed tangentially in several works that will serve the present study as both theoretical framework and documentary resource, particularly through the residential floor plans they provide. Nineteenth-century urban housing in Bucharest was explored in the chapter “Specific Architectural Programs” (Mucenic, 1997), which offers an intimate description of the domestic home and a typological classification, with relevant references to the evolution of minor spaces, such as the transformation of the gallery into a corridor. An archive of Bucharest residential plans, including those published in the aforementioned work and those from the personal archive of Cezara Mucenic, provides essential material for the period under examination, beginning in the late nineteenth century. The interwar context, marked by the emergence of Romanian modernism and its pioneers (Lascau et al., 2019), as well as the examination of dwelling typologies such as the urban villa and the apartment building, is considered alongside seminal works in the history of Romanian architecture (Ionescu, 1982; Curinschi Vorona, 1981). More recent studies on urban subdivisions (Voinea, 2018) and affordable housing (Voinea & Calotă, 2021) further interrogate the presence of minor spaces beyond the confines of housing intended for a privileged social class.

Prima specie: intrarea și scara din „spate”

Primul semn al dedublării spațiale a locuinței este existența accesului și a unei circulații verticale, complet independente față de cele principale, indicator al necesității „serviciului”. Termenii utilizați frecvent în uzul curent: intrare de serviciu, scară de serviciu, sunt destinate, așadar, unui *serviciu*, fac un *serviciu*, *servesc* cuiva. Atât proprietarii din vile de mari dimensiuni cu grădini, cât și chiriașii din apartamentele compacte din blockhaus-urile moderne, preferă această separare internă a locuinței din, pe care comanditarii o considera o chestiune de bune maniere iar arhitecții o organizare firească. Prezența spațiilor minore este necesară; ele constituie o parte integrantă a majorității locuințelor privilegiate și a celor destinate clasei mijlocii. Revista *Căminul* (Stănculescu, 1928-1929) prezintă modele de locuințe servind comanditarilor cu posibilități materiale medii. Chiar și proiectele care sunt prezentate ca fiind destinate locuințelor ieftine, conțin un acces secundar distinct, fapt ce reflectă pe de-o parte imaginea idealizată a comanditarului dar și folosirea termenului de „locuințe ieftine” într-un mod eronat. Prin modul de concepere și organizare a spațiului, se perpetuează ordinea socială, dar și tendința de a ascunde ceea ce este indispensabil locuirii.

Cuvântul „serviciu”, în sensul legat de locuire, pătrunde în uzul limbii române la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, prin intermediul filierei franceze (*service*) și al latinescului *servitium*, însemnând „acțiunea de a servi, starea de slugă” (Scriban, 1939). În context domestic, termenul desemnează „cele ce sunt de făcut într-o casă” (Șăineanu, 1929). Astfel, scara și ușa de serviciu desemnează componente secundare ale locuinței, destinate circulației personalului domestic (Scriban, 1939). În publicațiile de specialitate ale vremii, în anunțurile imobiliare din mica publicitate și în planurile de arhivă, termeni precum cameră de serviciu, intrare de serviciu, scară de serviciu sunt frecvent întâlniți.

First species: The “Back” Entrance and Staircase

The primary indication of the spatial duplication within a dwelling is the existence of an access point and vertical circulation, completely independent from the main ones, signaling the necessity of the so-called “service.” The terms frequently used in common language, *service entrance*, *service staircase*, are thus designated for service purposes, they serve, provide service, and cater to someone. Both owners of large villas with gardens, and tenants of compact apartments within modern blockhouses, prefer this internal separation of the dwelling, which clients consider a matter of good manners, while architects view it as a natural organizational principle. The presence of minor spaces is essential; they form an integral part of most privileged dwellings and those intended for the middle class. The journal *Căminul* (Stănculescu, 1928-1929) presents housing models catering to clients with moderate financial means. Even projects presented as affordable housing contain a distinct secondary access, which reflects, on one hand, the idealized image of the client, and, on the other, the erroneous use of the term “affordable housing.” Through their design and spatial organization, social order is perpetuated, as well as the tendency to conceal what is indispensable to dwelling.

The word “service”, in the residential context, entered Romanian usage at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century via the French term *service*, and the Latin *servitium*, meaning “the act of serving, the state of being a servant” (Scriban, 1939). In a domestic context, the term designates “those tasks to be done within a house” (Șăineanu, 1929). Thus, the service staircase and door denote secondary components of the dwelling, intended for the circulation of domestic staff (Scriban, 1939). In specialist publications of the time, real estate classified ads, and archival plans, terms such as *service room*, *service entrance*, and *service staircase* are frequently encountered.

În organizarea locuinței, accesul, urmat imediat de scara de serviciu, se poate situa, în funcție de tipologie și configurația sitului, atât pe fațada principală atunci când construcția dispune de un front continuu la stradă (în general accesul se realizează printr-un gang ce conduce către scara principală), pe fațada din spate (mai rar), atunci când terenul este suficient de generos pentru a permite o eliberare a construcției pe cel puțin trei laturi, sau pe fațada laterală, orientată spre zona din spate a locuinței (uneori chiar pe aceeași fațadă cu accesul secundar). Acest acces secundar se diferențiază de cel principal prin dimensiunile mai reduse, inclusiv ale ușii de acces, prin prezența discretă, retrasă în general din planul fațadei principale, deși nu este complet neglijat: decorațiile și detaliile arhitecturale sunt mai simple și mai modeste.

Scara de serviciu reprezintă, în comparație cu scara principală, elementul care asigură legătura eficientă cu dependențele situate la etaj, precum și cu podul și subsolul, în timp ce scara principală conduce vizitatorul către spațiile aflate la nivelurile superioare ale clădirii, conform observațiilor lui Victor Asquini (Asquini, 1941). Pe măsură ce principiile moderniste influențează concepția arhitecților și noile reglementări urbanistice, scara principală este eliberată de constrângerile impuse de ziduri, „nu mai este ceva rușinos ce trebuia ascuns” (Stănculescu, 1929, p. 24), devenind un punct focal în proiectarea holului, dar și în expresia exterioară a clădirii. În schimb, scările de serviciu rămân încă încorsetate, prinse în grosimea zidului și dimensionate la minim. Dimensiunile scării de serviciu, precum lățimea și înclinația rampei, sunt reglementate distinct în regulamentele de construcții și alinieri ale Bucureștiului din 1928 și 1939 (Primăria Municipiului București, 1928, 1939). Configurația acestora poate fi sub forma unui ansamblu compact de trepte balansate sau a unei scări elicoidale, ultimele fiind ulterior interzise în clădirile de locuit prin *Regulamentul de construcții și alinieri* din 1939 și admise doar în cadrul prăvăliilor (Primăria Municipiului București, 1939). Rareori scările de

In the organization of the dwelling, the access, immediately followed by the service staircase, can be located, depending on the typology and site configuration, either on the main façade when the building features a continuous street frontage (generally, access is achieved through a passage leading to the main staircase), on the rear façade (less frequently), when the plot is sufficiently generous to allow the building to be set back on at least three sides, or on the lateral façade, oriented towards the rear area of the dwelling (sometimes even on the same façade as the secondary access). This secondary access differs from the main one by its smaller dimensions, including the access door, by its discreet presence, generally recessed from the main façade plane, although it is not entirely neglected: the decorations and architectural details are simpler and more modest.

The service staircase represents, in comparison with the main staircase, the element that ensures efficient connection with the dependencies located on the upper floor, as well as with the attic and basement, while the main staircase leads visitors to the spaces located on the upper levels of the building, according to the observations of Victor Asquini (Asquini, 1941). As modernist principles influence architects' conception and new urban regulations, the main staircase is freed from the constraints imposed by walls, “it is no longer something shameful that had to be hidden” (Stănculescu, 1929, p. 24), becoming a focal point in the design of the hall, as well as in the exterior expression of the building. In contrast, service staircases remain still constrained, embedded in the thickness of the wall and dimensioned minimally. The dimensions of the service staircase, such as the width and the slope of the ramp, are regulated differently in the Building and Alignment Regulations of Bucharest City Hall from 1928 and 1939 (*Primăria Municipiului București, 1928, 1939*). Its configuration can take the form of a compact assembly of balanced steps or a spiral staircase, the latter being subsequently banned in residential buildings by the 1939 *Building and Alignment Regulations* and accepted

serviciu sunt proiectate cu rampă dreaptă; aceste tipuri de scări încep să fie utilizate în clădiri ca scări principale abia după al treilea deceniu al secolului XX, un exemplu notabil fiind proiectul Henriettei Delavrancea-Gibory de pe Strada Pictor Barbu Iscovescu nr. 44, realizat în 1938 (Pelteacu, 2024). Acestea respectă principiile eficienței și funcționalității imediate, asemănător modelului imobilelor haussmanniene (Jallon, 2017). Referitor la conformația lor, *Regulamentul de construcții și alinieri* din 1939 prevede chiar posibilitatea utilizării unei rampe cu o pantă mai accentuată, de 45 de grade, pentru scările care asigură legătura cu podul sau subsolul. În cazul locuințelor individuale, planurile de arhivă relevă că accesul către pivniță se realizează printr-o scară de dimensiuni reduse, accesată printr-un „gârlici” (o trapă de acces direct).

Dacă aparatul de acces principal conduce locatarul, prin intermediul unor camere care au rol de filtre succesive, până în cea mai intimă parte a locuinței, cel secundar are rolul unui traseu paralel ce se desfășoară în sens invers, dinspre interior spre exterior, într-un ritm al imediatului, optimizat, în relație directă cu celelalte camere de serviciu ale casei, precum: depozitari, bucătării, oficiu, spălătorii, călcătorii, camera de cărbuni, camera servitorilor sau camera copiilor. Scara de serviciu este elementul principal de scurtcircuitare al locuinței, ea conectând mai ales zona subsolului și cea a podului de corpul principal de locuire. La casele parter și mansardă, scara de serviciu este, uneori, unica scară a locuinței, chiar dacă la nivelul mansardei sunt prevăzute camere de dormit, în general pentru oaspeți sau drept camere de „rezervă”. În general, însă, acestea conectează zonele de depozitare sau de locuit ale personalului domestic din mansardă cu zona de pivniță, spălătorie, bucătărie sau de locuit a servitorilor din subsol sau din parter.

În cazul imobilelor de apartamente, scara conectează prin intermediul unui spațiu exterior, prin care se face accesul către aparatul de serviciu propriu fiecărui apartament. Această terasă, balcon sau cursivă (orientată către o

for shops only (*Primăria Municipiului București*, 1939). Rarely are service staircases designed with a straight ramp; these types of stairs begin to be used in buildings as main staircases only after the third decade of the 20th century, a notable example being Henrietta Delavrancea-Gibory's project on Pictor Barbu Iscovescu Street no. 44, completed in 1938 (Pelteacu, 2024). These adhere to the principles of efficiency and immediate usability, similar to the model of Haussmannian buildings (Jallon, 2017). Regarding their shape, the 1939 Building and Alignment Regulations even specify the possibility of using a ramp with a steeper slope, of 45 degrees, for stairs that connect the attic or basement. In the case of individual houses, archival plans reveal that access to the cellar is achieved via a small-sized staircase, reached through a “gârlici” (a direct access hatch).

If the main access apparatus leads the occupant, through a series of rooms acting as successive filters, to the most intimate part of the dwelling, the secondary one serves as a parallel route unfolding in the opposite direction, from the interior towards the exterior, at a rhythm of immediacy, optimized in direct relation with other service rooms of the house, such as storage rooms, kitchens, pantry, laundry rooms, ironing rooms, coal room, servants' quarters, or children's room. The service staircase is the primary element for bypassing the dwelling; it mainly connects the basement and attic areas with the main living body. In ground floor and attic houses, the service staircase is sometimes the only staircase in the dwelling, even if the attic level contains bedrooms, generally intended for guests or as “reserve” rooms. Generally, however, these staircases connect the storage or living areas of the domestic staff in the attic with the cellar, laundry, kitchen, or servants' quarters located in the basement or ground floor.

In the case of apartment buildings, the staircase connects through an exterior space, which provides access to the service apparatus proper to each apartment. This terrace, balcony, or open-air gallery, (oriented towards a small

curte interioară de mici dimensiuni) permite utilizarea în scopul igienizării locuinței (aerisirea lenjeriei, scuturarea covoarelor și așternuturilor etc.), dar și pentru eliminarea deșeurilor prin intermediul ghelei (atunci când aceasta există). Totodată, acest spațiu exterior al curții reprezintă și principala sursă de iluminare și aerisire a camerelor de dormit destinate personalului domestic, dar și a bucătăriilor, aspect al conformării spațiale care generează dificultăți de ordin sanitar.

În evoluția tipologică a locuințelor, rolul accesului și al scării de serviciu se adaptează de la nevoia de a asigura serviciul unei singure locuințe până la un imobil cu un număr mare de apartamente. Chiar dacă prezența acestora este constantă, tendința generală este cea de apropiere a scărilor de serviciu cu cele principale din motive de eficiență și economie a spațiului. În cadrul *Regulamentului de construcții și alinieri* din 1939 (Primăria Municipiului București, 1939) se remarcă, prin articolul 169, permisiunea luminării indirecte a scărilor alipite prin articolul 169, ceea ce indică încurajarea alăturării scărilor, în schimbul asigurării unei bune luminări și aerisiri.

Apropierea scărilor de serviciu de cele principale poate fi observată la nivel planimetric în cazul imobilelor proiectate de Horia Creangă (Lascu et al., 2019): de la imobilul Loga realizat în 1930, în care ocuparea pe parcelă a clădirii în front închis necesită dispunerea celor două scări de serviciu aferente celor două apartamente pe etaj în extremități, care preiau parcela neregulată și izolează nodul principal în mijloc, la o amplasare în proximitate a nodurilor în cazul imobilului Ottulescu, realizat în 1934, și Davidoglu, realizat în 1932, în care apartamentele sunt deservite printr-o cursivă, în locul adăugării celei de-a doua scări de serviciu, și culminând cu fuzionarea nodurilor din cadrul imobilului Malaxa, realizat între anii 1935-1937.

Răspândirea ascensorului în imobilele de apartamente determină apariția unui nou element: liftul de serviciu, care

interior courtyard) allows its use for hygienic purposes (for airing linens, dusting rugs and bedding, etc.), but also for waste disposal through the trash chute (when such exists). At the same time, this exterior courtyard space represents the main source of lighting and ventilation for the bedrooms intended for domestic staff, as well as for the kitchens, an aspect of spatial configuration that generates sanitary challenges.

In the typological evolution of dwellings, the role of service access and service stairs adapts from the need to provide service for a single dwelling to that of a building with a large number of apartments. Although their presence remains constant, the general trend is the approximation of service stairs to the main stairs for reasons of efficiency and space economy. Within the 1939 *Construction and Alignment Regulations* (Primăria Municipiului București, 1939), Article 169 notably permits indirect lighting of adjoining stairs, indicating encouragement of the adjacency of stairs in exchange for ensuring proper lighting and ventilation.

The proximity of service stairs to the main stairs can be observed at the planimetric level in buildings designed by Horia Creangă (Lascu et al., 2019): starting with the Loga Building, completed in 1930, where the closed frontage building's parcel occupancy necessitates positioning the two service stairs, corresponding to two apartments per floor, at the extremities, accommodating the irregular parcel shape and isolating the main core centrally; followed by a closer placement of cores in the Ottulescu Building, completed in 1934, and Davidoglu Building, completed in 1932, where apartments are served via an open-air gallery instead of adding a second service stair; resulting with the merging of cores in the Malaxa Building, constructed between 1935 and 1937.

The spread of elevators in apartment buildings leads to the emergence of a new element: the service lift, which

însoțește sau înlocuiește complet scara de serviciu (diferit de mont-charge). Comasarea nodurilor de circulație într-un unic nucleu condensat, în care scările de serviciu sunt înlocuite de lifturi, ca în cazul imobilului Malaxa, reprezintă o inovație a aparatului de serviciu (cel puțin în portofoliul arhitectului) și marchează normalizarea accesului comun al locatarilor cu cel al personalului domestic.

Aflăm din presa vremii că lifturile principale sunt destinate în exclusivitate proprietarilor, chiriașilor și vizitatorilor, acestea fiind folosite doar în momentul urcării (Canarache, 1935; Zaharia, 1936b), iar personalul domestic folosește scările de serviciu. Odată cu revizuirea ascensoarelor (numeroase accidente au loc în acestea), sunt introduse și lifturile de serviciu în block-house-urile deja construite, devenind pentru personalul domestic o condiție de bază a serviciului în cazul unui imobil cu regim de înălțime mare

Duiliu Marcu dotează și el imobilul de apartamente Stoianescu și Giurgea, realizat în 1936, cu lifturi de serviciu, uneori în absența sau în completarea scării de serviciu (Fig. 1.a), sau în imobilul Asigurării și Creditului magistraților, realizat în 1937, dotează clădirea cu un unic lift, așezat spate în spate față de cel principal (Fig. 1.b). Totuși, în cazul imobilului Malaxa, Horia Creangă prevede în mod anume accesul zonei de serviciu din zona comună, unde lifturile de serviciu și cel principal se deschid către același loc (Fig. 1.c). Pe de-o parte, o putem considera ca o grijă asupra personalului domestic, o depărtare de la valorile tradiționale care încurajează segregarea socială și o sincronizare cu principiile moderniste, a cărei ideologie promova o arhitectură organizată rațională, fără diferențe de clasă (CIAM IV, 1933). Prezența lifturilor de serviciu este totuși un răspuns firesc la numărul mare de etaje (șapte) ale noului imobil și nevoia proprietarilor de a beneficia cu cel puțin aceeași rapiditate de acces la serviciile locuirii cu regim de înălțime mică și medie.

accompanies or entirely replaces the service stair (distinct from a freight lift, mont-charge). The consolidation of circulation nodes into a single condensed core, where service stairs are replaced by elevators, as seen in the Malaxa Building, represents an innovation of the service apparatus (at least in the architect's portfolio) and marks the normalization of shared access between residents and domestic staff.

Contemporary press sources reveal that the main elevators were intended exclusively for owners, tenants, and visitors, being used only when ascending (Canarache, 1935; Zaharia, 1936b), while domestic staff used the service stairs. Following the revision of elevator regulations, prompted by numerous accidents occurring in them, service elevators were introduced in already constructed blockhouses, becoming a fundamental condition for domestic staff in high-rise buildings.

Duiliu Marcu also equipped the Stoianescu and Giurgea apartment building, completed in 1936, with service elevators, sometimes in the absence of or in addition to the service stairs (Fig. 1.a), and in the Magistrates' Insurance and Credit building, completed in 1937, he installed a single service elevator positioned back-to-back with the main elevator (Fig. 1.b). However, in the case of the Malaxa building, Horia Creangă specifically planned the service access from the common area, where both the service elevators and the main elevator open onto the same space (Fig. 1.c). On one hand, this can be seen as a consideration for domestic staff, a departure from traditional values that encouraged social segregation, and an alignment with modernist principles, whose ideology promoted a rationally organized architecture without class distinctions (CIAM IV, 1933). The presence of service elevators is, however, a natural response to the large number of floors (seven) in the new building and the owners' need to benefit from at least the same speed of access to services as in low- and mid-rise dwellings.

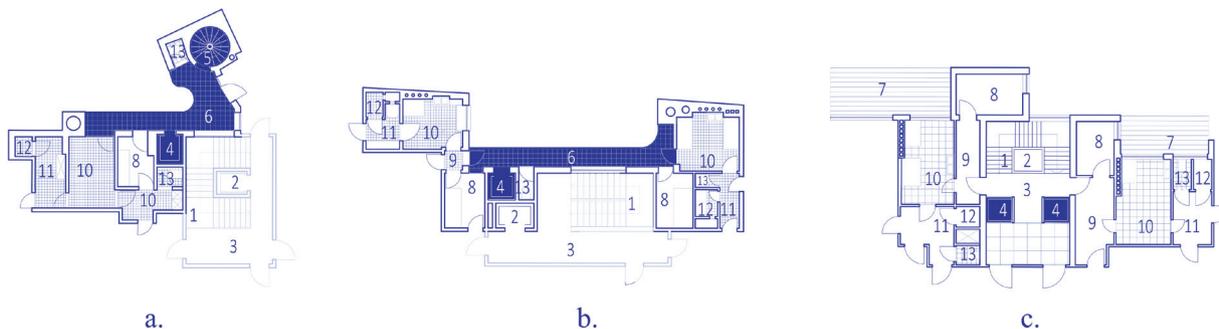

Fig. 1. Ipostaze ale nodului de circulație secundar și relația cu camerele adiacente: a. lift și scară de serviciu orientate către cursivă (Duiliu Marcu, Imobil de apartamente Ștoianescu și Giurcea, 1935-1936); b. lift de serviciu orientat către cursivă (imobil de apartamente Duiliu Marcu, Clădirea Creditului și Asigurării Magistraților, 1935-1936); c. lift de serviciu situat în holul principal, alături de scara și liftul principal (Horia Creangă, imobilul de apartamente Malaxa-Dr. Burileanu, 1935-1937). Legendă planuri: 1. scară principală; 2. lift principal; 3. hol acces apartamente; 4. lift de serviciu; 5. scară de serviciu; 6. Cursivă; 7. logie comună dormitor și bucatărie; 8. cameră personal domestic; 9. coridor; 10. bucatărie; 11. ofițiu; 12. debara; 13. grup sanitar. Desenele reprezintă fragmente redesenate de planuri din construcțiile menționate. Sursa: arhivă personală.

Fig. 1. Instance of the secondary circulation node and its relationship with adjacent rooms: a. service elevator and staircase oriented toward the corridor (Duiliu Marcu, Stoianescu and Giurcea apartment building, 1935-1936); b. service elevator oriented toward the corridor (Duiliu Marcu apartment building, Magistrates' Credit and Insurance Building, 1935-1936); c. service elevator located in the main hallway, alongside the main staircase and elevator (Horia Creangă, Malaxa apartment building – Dr. Burileanu, 1935-1937). Plan legend: 1. main staircase; 2. main elevator; 3. apartment access hallway; 4. service elevator; 5. service staircase; 6. open-air gallery; 7. shared loggia for bedroom and kitchen; 8. domestic staff room; 9. corridor; 10. kitchen; 11. pantry; 12. storage room; 13. sanitary facilities. Drawings represent redrawn fragments of plans from the mentioned constructions. Source: personal archive.

Specia a doua: camerele celorlalți locuitori

Ceilalți locuitori, „servitorii”, așa cum erau numiți chiar conform *Legii Servitorilor* din 1891, care rămâne în vigoare până în a doua jumătate a secolului XX, respectiv personalul domestic, sunt o prezență uzuală în cadrul familiilor, asigurând diverse servicii. Tipul de servicii oferite acoperă un spectru larg; în funcție de nevoi, personalul necesar poate fi fie hiperspecializat, fie potrivit pentru mai multe servicii domestice, precum ofertele de lucru din ziarele vremii indică: adesea este inclusă sintagma „femea la toate” (Universul, 1935).

Second species: Rooms for the Other Inhabitants

The other inhabitants, commonly referred to as “servants” in accordance with the 1891 *Servants' Law*, which remained in force until the second half of the 20th century, were a common presence in households, providing a wide range of services. The type of services offered varied greatly; depending on the household's needs, the staff could be either highly specialized or capable of performing multiple domestic tasks. Job advertisements from the period often included the phrase “woman for all tasks” (Universul, 1935), indicating this versatility.

Acestea se pot împărți în mai multe categorii: cele destinate educației și îngrijirii membrilor familiei (institutorare, guvernantă, bonă, dădacă, educatoare, îngrijitoare etc.), cele destinate curățeniei, mentenanței și pregătirii hranei (cameristă, bucătăreasă, sufrageoică, spălătoreasă, lingereasă, jupăneasă, croitoreasă, servitoare etc.), cele destinate mijloacelor private de locomoție (vizitiu, birjar, șofer) și cele destinate securității și buneii funcționări a imobilului (paznic, portar, caloriferist, liftier). Fiecărei activități îi corespunde un spațiu de desfășurare a activității (camera copiilor, bucătăria, spălătoria etc.), dar și un spațiu destinat odihnei. La nivelul planurilor, acestea se regăsesc sub denumirea de camere de servitori, bone, șofer, vizitiu. În planuri, adesea este omis cuvântul „cameră”, acestea fiind denumite în funcție de ocupația personalului, camerele respective devenind însăși materializarea prezenței lor.

Necesitatea încăperilor este chiar reglementată de Legea Servitorilor, care specifică existența unui spațiu alocat obiectelor personale ale acestora. În *Regulamentul pentru construcțiuni și alinieri* din 1928 (Primăria Municipiului București, 1928) este menționat numărul minim de camere de servitori raportat la cele de „stăpâni”: 1 la 3 și 2 la 4, acest lucru fiind extrem de relevant pentru amploarea fenomenului. În revista *Căminul*, deși dedicată unor proiecte de locuințe de dimensiuni reduse, pentru publicul larg, chiar și cu titlul de locuințe ieftine, acestea sunt prezente într-o proporție de aproximativ 60%.

Camerele servitorilor se situează, în cazul locuințelor individuale, cuplate sau de mici dimensiuni, preponderent la nivelul subsolului și, într-o proporție mai mică, în mansardă. În proiectele prezentate în revista *Căminul*, spre exemplu, acestea se situează într-o proporție de aproximativ 56% la subsol și demisol și doar un procent de aproximativ 22% la mansardă (Stănculescu, 1928-

Domestic service roles can be categorized as follows: those responsible for the education and care of family members, such as governesses, tutors, nannies, caregivers, educators, or nurses; those assigned to cleaning, maintenance, and food preparation, such as maids, cooks, housekeepers, laundresses, linen maids, seamstresses, or general servants; those operating private transportation, such as coachmen, cab drivers, or chauffeurs; and those ensuring the security and operation of the building, such as guards, doormen, boiler operators, or elevator attendants. Each of these roles corresponded not only to a designated space of activity (such as the children’s room, kitchen, or laundry room) but also to a room for rest and personal use. In architectural floor plans, such spaces are often labeled as “servants’ rooms”, “nanny’s room”, “chauffeur’s room”, or “coachman’s room”. Notably, the term “room” is often omitted, with the label instead indicating the worker’s role, making the room itself the spatial embodiment of their presence.

The necessity of such rooms was in fact regulated by the Servants’ Law, which specified the requirement for a dedicated space for their personal belongings. In the *Regulation for Constructions and Alignments* (Primăria Municipiului București, 1928), the minimum number of servant rooms relative to those of the “masters” is explicitly mentioned: 1 to 3, and 2 to 4 – a detail highly relevant in assessing the extent of the phenomenon. In the magazine *Căminul*, despite being dedicated to small-scale housing projects for the general public, even so-called “affordable housing,” servant rooms appear in approximately 60% of the projects.

In the case of individual houses, coupled dwellings, or small residences, servant rooms are predominantly located in the basement or, to a lesser extent, the attic. In the projects published in *Căminul*, for example, approximately 56% are located in the basement or semi-basement, and only about 22% in the attic (Stănculescu, 1928–1929). In collective housing buildings with a large number of apartments per

1929). În cazul locuințelor colective cu un număr mare de apartamente pe etaj, există camere destinate personalului domestic, aferente fiecărui apartament. Spațiul din subsol/demisol sau mansardă poate fi parțial alocat permanent acestui personal atunci când suprafața apartamentelor nu permite, sau poate fi folosit în cazul unui excedent. Suprafețele camerelor sunt reduse, minime, similare unui spațiu de depozitare, precum cămara sau camera de cărbuni. Acestea sunt conformate după dimensiunea minimă a unui pat pentru o persoană (aproximativ 2 metri lungime și 80 centimetri lățime), care conține, aferent, un spațiu de circulație minimă (aproximativ 1 m). Suprafața acestor camere are circa 4 metri pătrați, iar mobilarea conține, pe lângă un plan, un mobilier de tip dulap. Camerele pot fi și comune, dedicate mai multor persoane. Reducerea acestor suprafețe, odată cu densificarea orașului și cu construirea de blocuri de apartamente de dimensiuni mari, este semnalată și de presa vremii, care acuză micșorarea acestor spații sub forma unor nișe de dormit, neaerisite sau slab luminate (Zaharia, 1936).

Camerele destinate servitorilor sunt luminate prin intermediul unor ferestre de dimensiuni reduse, conformate corespunzător gabariturii redusă al încăperilor. Locuirea la subsol, loc în care se regăsesc majoritatea camerelor pentru servitori, este reglementată treptat, favorizând apariția demisolului și luminarea spațiului fără artificii de curățare. Mansarda, a doua zonă ocupată preponderent de camerele personalului domestic, tinde să devină spațiu locuit, încurajat prin reglementări (Primăria Municipiului București, 1928), dată fiind și nevoia de densificare a orașului. În cazul imobilelor de raport de mari dimensiuni, camerele situate la nivelul fiecărui etaj sunt orientate către zona de cursivă și primesc lumină naturală din curțile de aerisire de suprafețe reduse, problemă ce va fi rectificată abia în *Regulamentul de construcții și alinieri* din 1939. Există posibilitatea camerelor neluminate, iar luminarea indirectă este chiar încurajată de *Regulamentul pentru construcțiuni și alinieri* din 1928 prin intermediul articolului 87, ce permite luminare indirectă „numai pentru camerele nelocuite, fie

floor, dedicated servant rooms are associated with each apartment. The space in the basement, semi-basement, or attic could be permanently assigned to staff when apartment sizes did not allow for internal allocation, or used in case of surplus personnel. These rooms had minimal, reduced areas, comparable to a pantry or coal storage room. Their layout followed the minimum dimensions of a single bed (approximately 2 meters long and 80 centimeters wide), along with a minimal circulation area (around 1 meter). Their total area was around 4 square meters and included, in addition to the bed, a piece of furniture such as a wardrobe. These rooms could also be shared by multiple individuals. As urban density increased and large apartment blocks were developed, the reduction of these spaces became noticeable. The press of the time even criticized their transformation into poorly ventilated or poorly lit sleeping niches (Zaharia, 1936).

The servants' quarters were illuminated through small-scale windows, proportioned according to the modest dimensions of the rooms. Subterranean living, where most servant rooms were located, became progressively regulated, which led to the emergence of the semi-basement and the natural lighting of spaces without relying on excavated light wells. The attic, the second most common location for domestic staff rooms, began to be accepted as a habitable space, supported by regulatory provisions (Primăria Municipiului București, 1928), especially in light of the increasing need for urban densification.

In the case of large-scale tenement buildings, the rooms located on each floor were typically oriented toward the open-air gallery and received daylight via small ventilation courts. This issue would only be addressed with the *Construction and Alignment Regulations* of 1939. In some cases, rooms lacked direct lighting altogether, with the 1928 *Regulation for Constructions and Alignments* encouraging indirect lighting through Article 87, which allowed such

ziua, fie noaptea”. Camerele servitorilor, nefiind considerate camere de locuit permanente și aparținând unei categorii sociale marginalizate, sunt primele spații predispușe la o exprimare ambiguă.

Luminarea prin intermediul curților de lumină speculează aceeași cutumă, iar constrângerile terenului și nevoia de densificare a noilor construcții exploatează acest aspect. Astfel, conform *Regulamentului pentru construcțiuni și alinieri* din 1928, suprafețele curților de lumină pot ajunge până la minimum 4 metri pătrați, conform articolelor 87 și 29 (Primăria Municipiului București, 1928). Regulamentul din 1939 rectifică regulamentul anterior, precizând clar tipurile de camere nelocuibile și interzicând curțile închise, cu excepția celor pentru ventilația odăilor de baie și closetelor, conform articolelor 118 și 22 (Primăria Municipiului București, 1939).

Expresia estetică capătă importanță nu prin prisma funcțiunii în sine (din contră), ci prin poziționarea ei în raport cu strada. Dacă în cazul imobilelor cu multe apartamente camerele pentru servitorii domestici au vedere către curțile interioare, aspectul exterior nereprezentând o preocupare, în cazul locuințelor de mici dimensiuni, aceste încăperi sunt prezente pe fațadele vizibile dinspre stradă. Aceste spații sunt diferențiate discret la nivelul fațadei, prin reducerea dimensiunii ferestrelor, însă preiau din gestică fațadei (retrageri, nuturi, detalii, ancadrame) pentru a crea o imagine unitară. La subsol și mansardă, același tip de gol este folosit atât pentru spațiile de locuit ale servitorilor, cât și pentru depozitări sau spații utilitare.

Poziționarea încăperilor se află în imediata vecinătate a spațiilor în care personalul domestic își va desfășura activitatea, dar mai ales în legătură cu scara sau cu liftul de serviciu ce facilitează legătura dintre spații (bucătărie, oficiu, cămară, debara, pivniță, depozitare etc.), până în zona accesului secundar. Acesta este ascuns în raport cu

solutions “only for rooms uninhabited either by day or by night.” Since servant rooms were not considered permanent living spaces and were assigned to a socially marginalized group, they were often subject to ambiguous treatment in design and regulation.

The use of light wells followed this same precedent. Site constraints and the need for densification in urban developments exploited this loophole. According to the 1928 *Regulation for Constructions and Alignments* (Primăria Municipiului București, 1928), the surface area of light courts could be as small as 4 square meters, as outlined in Articles 87 and 29. The 1939 regulation amended this, explicitly defining which spaces were not considered habitable and prohibiting closed courts, with the exception of those intended for ventilating bathrooms and toilets, according to Articles 118 and 22 (*Primăria Municipiului București*, 1939).

The aesthetic expression gains significance not by virtue of the function itself (quite the contrary), but rather through its relationship with the street façade. In multi-apartment buildings, rooms intended for domestic servants typically face the inner courtyards, with little attention given to their external appearance. Conversely, in smaller residential buildings, such rooms are located on the street-facing façades. These spaces are subtly differentiated on the façade by means of reduced window sizes, yet they incorporate elements of the façade’s architectural vocabulary (setbacks, grooves, detailing, and window surrounds) to create a unified visual composition. At the basement and attic levels, similar openings serve both servants’ quarters and storage or utility spaces.

The spatial arrangement of these rooms is closely connected to the service areas where domestic staff carried out their duties, and especially to the service staircase or service elevator, which facilitates vertical circulation between spaces such as the kitchen, pantry, scullery, cellar, and storage rooms, up to the secondary entrance. This entrance

spațiile principale și poate fi situat, în cazul locuințelor, chiar sub scară, fiind accesat printr-o ușă ascunsă. Camerele dedicate personalului domestic responsabil pentru îngrijire și educație sunt în relație strânsă cu camerele de dormit (Fig. 2.a), în general destinate copiilor. Acestea sunt mai spațioase, dată fiind și natura diferită a persoanelor care le foloseau, cu o educație și statut social superior față de personalul domestic de mentenanță. Alături de camera copiilor, se aflau în legătură cu un grup sanitar, care conținea adesea și o cadă de baie și lavoar, îmbăierea copiilor fiind în sarcina lor.

Necesitatea deplasării în cadrul orașului a condus la apariția unui spațiu dedicat mijlocului de transport în cadrul locuinței: trăsură, împreună cu grajdul pentru cai și atelierul de reparație (remiză), iar ulterior garajul automobilului. Grajdul impunea, prin natura sa, o distanțare față de corpul principal de locuit, din motive sanitare, ceea ce a determinat dezvoltarea unor construcții independente, aflate în aceeași curte cu locuința (Fig. 2.b). În cadrul acestor construcții se regăsea atât locul în care personalul își desfășura activitatea, cât și o cameră de dormit, uneori însoțită de un grup sanitar. Pe măsură ce trăsurile au fost înlocuite de automobile, garajul a început să se apropie tot mai mult de clădirea principală, ajungând să formeze un corp comun, ca urmare a creșterii densității urbane. În cazul imobilelor cu mai multe apartamente, camera șoferului este situată, în general, la demisol, în proximitatea garajului.

Camerele destinate personalului domestic tind, odată cu evoluția tipologică a locuirii, să fie eliminate din zona subsolului și alocate în interiorul fiecărui apartament. Odată cu creșterea în densitate a orașului, locuirea se dimensionează mai just și tinde să devină mai eficientă din punct de vedere economic. Dacă în cazul locuințelor individuale camerele servitorilor aveau dimensiuni variabile și erau amplasate în spații reziduale ale locuinței, în blocurile de apartamente de mari dimensiuni

was concealed from the main living areas and, in individual houses, could be located beneath the staircase, accessed through a hidden door. Rooms allocated to domestic staff responsible for childcare and education were generally adjacent to the bedrooms (Fig. 2.a), often the children's rooms. These quarters were relatively more spacious, reflecting the different status and education level of the occupants compared to maintenance staff. Adjacent to the children's rooms, these quarters frequently included access to sanitary facilities equipped with a bathtub and washbasin, as the care and bathing of children were among the caregivers' duties.

The need for urban mobility necessitated dedicated spaces for transportation within the residential property: the carriage, accompanied by stables and a repair workshop (coach house), later replaced by the automobile garage. Due to sanitary reasons, the stable was traditionally set apart from the main residential body, which led to the development of independent outbuildings within the same courtyard (Fig. 2.b). These outbuildings accommodated both the working spaces and the sleeping quarters for staff, occasionally including sanitary facilities. As carriages were replaced by automobiles, garages progressively moved closer to the main building, eventually forming a unified architectural volume, driven by increasing urban density. In multi-unit residential buildings, the chauffeur's room was typically located in the basement, adjacent to the garage.

Rooms designed for domestic staff tend, with the typological evolution of housing, to be taken away the basement area and allocated within each apartment. As urban density increases, housing is more accurately dimensioned and tends to become economically more efficient. While in individual houses servants' rooms varied in size and were located in residual spaces of the dwelling, in large apartment blocks the placement method becomes standardized, with rooms designed for generic

modalitatea de amplasare devine uniformă, camerele fiind proiectate pentru un personal domestic generic (Fig. 2.c). Hiperspecializarea dispăre, odată cu externalizarea serviciilor comune, cum ar fi spălătoria sau călătoria, dar și prin impactul tehnologiei, care ușurează munca casnică și permite externalizarea acestor servicii doar pe timpul zilei sau pentru câteva ore, domiciliul permanent devenind astfel neesențial. Preocuparea principală se concentrează asupra mentenanței și preparării hranei, camerele destinate personalului domestic fiind organizate în interiorul apartamentelor, în proximitatea bucătăriei și a oficiului, spre partea din spate a imobilului, deschise către curți de lumină.

Schimbările în ceea ce privește camerele personalului sunt determinate de încercarea regulamentelor de construcție de a asigura condiții minime de locuire pentru categoriile vulnerabile (în special în privința salubrității), dar și de noile tipologii de locuire, care presupuneau o eficientizare a spațiului de locuit. După cel de-al doilea război mondial, introducerea impozitului de lux pe locuințe și servitori a restrâns numărul camerelor și al personalului admis, numărul servitorilor acceptabil fiind încă aproape echivalent cu cel al locatarilor.

În alcătuirea planurilor, se observă predispoziția camerelor de a fi amplasate fie în demisol, fie în mansardă (Fig. 2.c), fapt încurajat și de regulamentele de construcții care reglementează demisolul și permit locuirea la mansardă, fie la nivelul fiecărui etaj, către curțile mărginașe de serviciu, sau la ultimul etaj al block-house-urilor, alături de alte zone precum spălătoria și apartamentele de lux (Fig. 2.e). Schimbarea de paradigmă a arhitecturii moderne începe să se manifeste mai mult decât prin preluarea formală a esteticii fațadelor.

La nivel funcțional, implică accesul nemijlocit la aer proaspăt și la condiții sanitare mai bune: „Învățați-vă copiii că nu se poate locui într-o casă, decât atunci când lumina e abundentă” (Le Corbusier, 1925, p. 1), este îndemnul lui Le

domestic staff (Fig. 2.c). Hyperspecialization disappears, due to the outsourcing of common services such as laundry or ironing, as well as the impact of technology, which facilitates domestic work and allows these services to be outsourced only during the day or for limited hours, rendering permanent residence unnecessary. The primary focus shifts to maintenance and food preparation, with domestic staff rooms organized within apartments, near the kitchen and pantry, at the rear of the building, opening onto light wells.

Changes concerning staff rooms are driven by the attempts of building regulations to ensure minimum living conditions for vulnerable groups (particularly regarding sanitation), as well as by new housing typologies that demanded more efficient use of living space. After World War II, the introduction of luxury taxes on housing and servants restricted the number of rooms and staff allowed, although the acceptable number of servants remained nearly equivalent to that of the residents.

In floor plans, a tendency is observed for rooms to be located either in the semi-basement or attic (Fig. 2.c), a situation encouraged by construction regulations that govern semi-basements and permit habitation of attics, or on each floor, facing service courtyards, or on the top floor of block houses alongside other service areas such as laundries and luxury apartments (Fig. 2.e). The paradigm shift of modern architecture begins to manifest itself beyond the mere formal adoption of façade aesthetics.

Functionally, this implies direct access to fresh air and improved sanitary conditions: “Teach your children that one cannot live in a house unless there is abundant light” (Le Corbusier, 1925, p. 1), urges Le Corbusier in the magazine *Contemporanul*. The right to better living conditions even

Corbusier în revista *Contimporanul*. Dreptul la condiții de locuire mai bune modifică chiar conformația noilor imobile, iar personalul domestic beneficiază timid de această tendință. Imobilul Malaxa, realizat de Horia Creangă, conformează, în acest sens, spațiul destinat personalului domestic la ultimul etaj, beneficiind atât de terasă, cât și de o vedere panoramică, fapt ce onorează acest personal. Cererile și ofertele privind personalul domestic continuă în presa de lung tiraj până la momentul Legii Naționalizării din 1950, când aceste anunțuri dispar, rolurile fiind preluate de noile antreprize de stat. Fostele camere ale servitorilor, acum rămase goale, se refuncționalizează ca urmare a creșterii treptate a numărului de persoane din apartamente, căpătând noi roluri în interiorul acestora.

modifies the configuration of new buildings, and domestic staff timidly benefits from this trend. The Malaxa building, designed by Horia Creangă, aligns the space allocated for domestic staff on the top floor, providing both a terrace and a panoramic view, thereby honoring this personnel. Demand and supply announcements regarding domestic staff continue in the long-running press until the moment of the Nationalization Law in 1950, when such advertisements disappear, their roles being taken over by the new state enterprises. The former servants' rooms, now vacant, are repurposed as a result of the gradual increase in the number of occupants in apartments, acquiring new functions within these interiors.

Fig. 2. Ipostaze ale camerelor destinate personalului domestic. Fragmente extrase: a. camera bonei, alături de baia cu cadă și camera copiilor; b. cameră vizitii, alături de grajd, hambar și șopron; c. cameră servitori situată la mansardă, cu legătură pe verticală către zona de bucătărie și oficiu de la parter și pivniță la subsol; d. cameră „generică” situată pe etajul curent, cu acces dinspre cursivă, în relație cu zona de servicii (bucătărie, oficiu, depozitare, grup sanitar); e. camerele servitorilor și camerele șoferilor, situate la etajul 9 al unui imobil de apartamente, cu deschidere către terasă, alături de un apartament de lux dezvoltat pe două etaje. / Instances of rooms designated for domestic staff. Extracted fragments: a. nanny's room, adjacent to the bathroom with bathtub and children's room; b. coachman's room, alongside the stable, barn, and shed; c. servants' room located in the attic, with vertical connection to the kitchen and pantry area on the ground floor and cellar in the basement; d. "generic" room located on the current floor, accessed from the service corridor, connected to the service area (kitchen, pantry, storage, sanitary facilities); e. servants' and drivers' rooms situated on the 9th floor of an apartment building, opening onto the terrace, alongside a luxury duplex apartment.

Sursa/Source:: arhivă personală/personal archive.

Concluzii

Spațiile secundare constituie componente esențiale ale locuinței, reflectând sensibilitățile și adaptabilitatea la evoluția mediului construit. Capacitatea lor de transformare este demonstrată pe parcursul unei perioade extinse de studiu, cuprinsă între sfârșitul secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului al XX-lea. Dincolo de contextul și motivațiile acestor transformări, cele două categorii de spații, aparatul de circulație verticală și accesul secundar, respectiv camerele destinate locuirii personalului domestic, pot fi interpretate ca o infrastructură internă a locuinței: volume aeriene ce se contractă sau se dilată, se modifică ori dispar în funcție de necesități.

Rolul acestor spații este acela de a facilita accesul la serviciile domestice, acces care, în timp, poate fi înlocuit fie prin tehnologizare, fie prin externalizarea completă a acestor servicii în afara locuinței. Chiar și locuirea personalului domestic este configurată până la limitele tolerabile ale condițiilor locative, limite ce sunt adesea încălcate, în pofida eforturilor regulamentelor de construcție din București de a garanta condiții minimale de ventilație naturală și iluminare. Totuși, există o nevoie explicită de a integra aceste spații auxiliare în configurarea clădirii, fie prin camuflare, ascundere, izolare, sau chiar detașare față de corpul principal al locuinței. Explicarea transformărilor acestor spații deschide un cadru analitic privind relația dintre spațiile principale și cele secundare în locuințele bucureștene, dar mai ales dinamica socială dintre categoriile distincte din cadrul familiei, care se reflectă în spații ce prezintă caracteristici opuse, dar care coexistență în interiorul aceluiași spațiu.

Accesul secundar reprezintă un element constant în structura locuinței, însă apariția aparatului de circulație verticală secundar, reprezentat de scara de serviciu, este condiționată de procesul de densificare urbană. Astfel,

Conclusions

Secondary spaces constitute essential components of the dwelling, reflecting sensitivities and adaptability to the evolving built environment. Their capacity for transformation is demonstrated over an extensive period of study, spanning from the late nineteenth century to the early decades of the twentieth century. Beyond the contexts and motivations for these transformations, the two categories of spaces, the vertical circulation system and secondary access, as well as the rooms allocated to domestic staff, can be interpreted as an internal infrastructure of the dwelling: volumetric air spaces that contract or expand, transform, or disappear according to functional demands.

The role of these spaces is to facilitate access to domestic services, access which over time may be replaced either through technological advancements or by the complete outsourcing of such services outside the dwelling. Even the accommodation of domestic staff is configured up to the limits of tolerable living conditions, limits that are often transgressed despite the efforts of Bucharest's building regulations to guarantee minimal natural ventilation and lighting. Nevertheless, there is an explicit need to integrate these auxiliary spaces within the building's configuration, whether through camouflage, concealment, isolation, or even detachment from the main body of the dwelling. Analysing the transformations of these spaces opens an analytical framework regarding the relationship between primary and secondary spaces in Bucharest dwellings, but more importantly, the social dynamics among distinct familial categories, which manifest in spaces exhibiting opposing characteristics yet coexisting within the same architectural entity.

Secondary access represents a constant element in the structure of the dwelling; however, the emergence of the secondary vertical circulation system, represented by the service staircase, is conditioned by the process of urban

scările principale sunt completate de scări secundare, care ulterior tind să fie integrate, prin contopirea nodurilor de circulație și utilizarea cursivelor pentru distribuția interioară. Odată cu detalierea reglementărilor privind asigurarea condițiilor sanitare, condițiile de locuire încep să se îmbunătățească: scările secundare sunt reglementate și prevăzute cu o luminare corespunzătoare, iar introducerea liftului de serviciu vine să completeze funcționalitatea acestora, mai ales în clădirile cu un număr mare de etaje. Tendința evolutivă pornește de la apropierea nodurilor de circulație, urmată de alipirea lor, ceea ce conduce la înlocuirea treptată a scărilor secundare cu lifturi de serviciu. În blockhouse-urile bucureștene, existența acestora devine o condiție indispensabilă atât pentru proprietari și chiriași, cât și pentru personalul domestic, aspect reflectat explicit în anunțurile de cerere și ofertă de muncă ale epocii.

În mod similar, camerele destinate personalului domestic devin, în contextul crizei locative, o condiție esențială pentru cererea de servicii din partea acestui personal. Transformările acestor spații, poziționarea și importanța lor în cadrul locuinței sunt dependente de natura și necesitatea activităților desfășurate. Dacă aparatul secundar de circulație și acces reprezintă un element permanent, cu modificări minore de formă, camerele pentru personalul domestic tind să dispară sau să se coaguleze, până la un proces de „serializare” în care camera devine un element repetitiv, standardizat, asociat unei categorii generice de personal domestic. Mobilitatea acestor încăperi pe verticală, respectiv amplasarea lor la diferite niveluri ale clădirii, conferă reflectă capacitatea transformatoare a acestor spații. Dimensiunile reduse ale camerelor, precum și caracteristicile și raportul lor față de încăperile principale, se mențin, acestea fiind amplasate cât mai izolat și separat.

Ambele „specii” de spații sunt modelate pe parcursul perioadei de studiu de o serie de factori determinanți, precum evoluția tehnologică, tendințele stilistice ale

densification. Thus, the main staircases are complemented by secondary staircases, which later tend to be integrated through the merging of circulation nodes and the use of corridors for internal distribution. With the increasing detail of regulations concerning sanitary conditions, living standards begin to improve: secondary staircases become regulated and are provided with adequate lighting, while the introduction of service elevators further enhances their functionality, especially in buildings with a large number of floors. The evolutionary tendency starts with the convergence of circulation nodes, followed by their consolidation, ultimately leading to the gradual replacement of secondary staircases by service elevators. In Bucharest blockhouses, the existence of these facilities becomes an indispensable requirement for owners, tenants, and domestic staff alike, a fact explicitly reflected in contemporary job advertisements.

Similarly, rooms designated for domestic staff become an essential condition in the service demand from this personnel, particularly in the context of the housing crisis. The transformations of these spaces, their positioning and importance within the dwelling, depend on the nature and necessity of the activities performed by the staff. While the secondary circulation and access system remains a permanent element with minor formal alterations, the domestic staff rooms tend to disappear or coalesce, culminating in a process of “serialisation” where the room becomes a repetitive, standardized element associated with a generic category of domestic personnel. The vertical mobility of these rooms, i.e., their placement at various building levels, reflects the transformative capacity of these spaces. Their small dimensions, as well as their characteristics and spatial relationship to the main rooms, are maintained, with these rooms being placed as isolated and separate as possible.

Both “species” of spaces are shaped during the study period by a series of determining factors, including technological evolution, stylistic trends of the era, urban

epocii, procesul de densificare urbană, reglementările de construcție și alinieri, precum și schimbările în exigențele de confort ale societății. Indiferent de eferescența tendințelor stilistice, aceste încăperile sunt gestionate într-un mod similar în organizarea spațială, subordonate și ierarhizate în raport cu camerele reprezentative ale locuinței. Transformările constatate reflectă o evoluție socială în relație cu necesitatea serviciului domestic, într-o perioadă de studiu extinsă.

Organizarea funcțională și spațială a locuinței evoluează lent, fiind fundamentată pe reguli și obiceiuri consacrate, precum moda servitorilor și practicile de proiectare ale arhitecților, dar și pe integrarea rapidă a noilor tehnologii și echipamente specifice acestor spații. Acest dualism generează ritmuri distincte în care spațiile minore analizate reacționează și interacționează cu modelele de locuire. Persistența acestor spații pe parcursul mai multor decenii este remarcabilă și contrazice ipoteza că ele reprezintă exclusiv o infrastructură dedicată serviciilor domestice. Prin interiorizarea lor în mentalul colectiv, aceste spații transcend funcționalitatea strict utilitară, devenind expresii ale statutului social, mijloace de validare sau chiar simulări ale unui statut aspirațional.

Astfel de spații se regăsesc chiar și în locuințele modeste ale muncitorilor, unde se manifestă prin existența unui acces secundar și o delimitare clară a zonei de bucătărie și depozitare, adesea folosită de femei, față de corpul principal al casei, deși acesta din urmă este format dintr-un număr minim de încăperi. Remanente ale acestor practici persistă și după anii 1930, în proiecte caracterizate printr-o surprinzătoare modernitate, dar care continuă să includă camere pentru servitori. Ulterior, locuințele cu un aparat complex al spațiilor de serviciu sunt preluate de elitele regimului comunist, în timp ce locuințele de masă suferă procese de densificare în interiorul, iar spațiile minore capătă un caracter locativ. Scurte priviri în evoluția ulterioară acestor spații minore confirmă că, dincolo de rolul funcțional de asigurare a nevoilor domestice, devin o

densification, building regulations and alignments, as well as changing societal comfort requirements. Regardless of the stylistic effervescence, these rooms are managed similarly within the spatial organization, subordinated and hierarchized in relation to the dwelling's representative rooms. The observed transformations reflect a social evolution concerning the necessity of domestic service over an extended period of study.

The functional and spatial organization of the dwelling evolves slowly, founded on established rules and customs, such as the fashion of employing servants and architects' design practices, but also on the rapid integration of new technologies and equipment specific to these spaces. This duality generates distinct rhythms at which the minor spaces under analysis react and interact with dwelling models. Their persistence over several decades is remarkable and contradicts the hypothesis that they represent merely an infrastructure dedicated to domestic services. Having entered the collective consciousness, these spaces transcend strictly utilitarian functionality, becoming expressions of social status, means of validation, or even simulations of an aspirational status.

Such spaces are identified even in modest workers' dwellings, where they emerge via a secondary access route and a clear separation of the kitchen and storage area, often used by women, from the main body of the house, even when the latter consists of a minimal number of rooms. Remnants of these practices persist beyond the 1930s, in projects marked by surprising modernity but that still include servant rooms. Subsequently, dwellings featuring a complex apparatus of service spaces are appropriated by the elites of the communist regime, while mass housing undergoes processes of densification internally, and minor spaces acquire residential functions. Brief glimpses into the subsequent evolution of these minor spaces confirm that, beyond their functional role of fulfilling domestic needs, they become manifestations of social status,

manifestare a statutului social, justificând imposibilitatea dislocării lor față de corpul principal al locuinței și reflectând nevoia societății de ierarhie.

justifying their inseparability from the main body of the dwelling and reflecting society's need for hierarchy.

Referințe / References

- Asquini, V. (1941). Îndrumări. *Arhitectura*, VII (3-4), 34-36.
- Aureli, P. V., & Giudici, M. S. (2016). Familiar Horror: Toward a Critique Of Domestic Space. *Log*, 38, 105-129. <http://www.jstor.org/stable/26323792>
- Canarache, A. (1935). Pentru d-ta scriu, doamnă. *Man Schickt die Magd. Dimineața*, 2.
- Congrès International d'Architecture Moderne. (1933). *Charte d'Athènes* [Carta de la Atena].
- Constantinescu, N. N., & Petrovici, N. (1936). Situațiunea clasei muncitoare din România în timpul crizei din 1929-1933. *Anale de istorie*, 50.
- Curinschi Vorona, G. (1981). *Istoria arhitecturii în România*. Editura Tehnică.
- Fezi, B. (2006). Bucureștii Micul Paris, între mit și realitate. In I. Augustin (Ed.), *Influențe franceze în arhitectura și arta din România secolelor XIX și XX* (pp. 36-66). Institutul Cultural Român, București.
- Fezi, B. (2012). Bucureștii în căutarea Europei. *Argument*, 4. <https://doi.org/10.54508/Argument>
- Florea, Z. (2024). The Veracity of Print. *COTAA*, 1, 39-55. <https://www.cotaa.ro/506-2/>
- Ionescu, G. (1982). *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*. Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- Jallon, B., Napolitano, U., & Boutté, F. (2017). *Paris Haussmann: A model's relevance*. Park Books.
- Lascu, N. (2025). *Bucureștii modern (1831-1952). Dezvoltare și legislație urbană*. Simetria.
- Lascu, N., Zahariade, A. M., Iliescu, A., Radu, F., & Ghenculescu, Ș. (Ed.). (2019). *O monografie Horia Creangă*. Editura Universitară „Ion Mincu”.
- Le Corbusier-Saugnier. (1925). *Contemporanul*, 57-58, 1.
- Machedon, L., & Scoffham, E. (1999). Manifestations of modernism: Aesthetic expression. In L. Machedon & E. Scoffham (Eds.), *Romanian modernism: The architecture of Bucharest, 1920-1940* (pp. 66-73). The MIT Press.
- Mucenic, C. (1997). *București, un veac de arhitectură civilă, secolul XIX*. Silex - Casa de Editură, Presă și Impresariat.
- Pelteacu, M. (2024). *Henriette Delavrancea-Gibory*. In M. Pelteacu (Coord.), *Imobile de raport: E. Botez, S. Baloșin, H. Delavrancea-Gibory, M. Maller, T. Niga* (pp. 34-42). Editura Universitară „Ion Mincu”.
- Perec, G. (2008). *The apartment* (J. Sturrock, Trans. & Ed.). In *Species of spaces and other pieces* (pp. 26-39). Penguin. (Original work published 1974)
- Primăria Municipiului București. (1928). *Regulament pentru construcțiuni și alinieri*. MCPB, nr. 2.
- Primăria Municipiului București. (1939, 7 mai). *Regulament de construcții și alinieri*. MCPB, nr. 19.
- Scriban, A. (1939). *Dicționarul limbii românești*. Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”.
- Scurtu, I. (2001). *Viața cotidiană a românilor în perioada interbelică*. Editura Albatros.
- Șăineanu, L. (1929). *Dicționar universal al limbei române* (Ed. A VI-a). Editura „Scrisul Românesc”.
- Stănculescu, F. (Ed.). (1928-1929). *Căminul* (nr. 1-4 din 1928; nr. 1-2 din 1929). <https://www.uauim.ro/informare-documentare/biblioteca/virtuala/caminul/>
- Stănculescu, F. (1929). Defunctul salon. *Căminul*, II (2-4), 24.
- Universul. (1935, martie 2). Mica publicitate. *Universul*, 118, 4.
- Voinea, A. R. (2018). *Idealul locuirii bucureștene: familia cu casă și grădină: parcelările Societății Comunale pentru locuințe ieftine: București: 1908-1948*. Editura Ozalid.

Voinea, A. R., & Calotă, I. (2021). *Locuințe pentru muncitori și funcționari: Casa Construcțiilor și parcelarea Vatra Luminoasă (1930-1949)*. Ozalid.

Zaharia, J. (1936). Cum se construiește. *Lupta*, 4426, 4.

Zaharia, J. (1936b). Dreptul de proprietate și folosință în „block-haus”-uri. Folosirea ascensorului. *Lupta*, 4.

Zahariade, A. M., & Criticos, M. (2007). Micul Paris. In *București-Stop-Cadru! Despre atmosferă prin arhitectură și urbanism* (pp. 29-54). Editura Universitară „Ion Mincu”.